

ДОСЛІДНИЦЬКА СЛУЖБА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

**Аналітична записка з питань порівняльного
законодавства щодо використання державних символів
(прапорів) у Європейському Парламенті та
парламентах іноземних держав**

**Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо
використання державних символів (прапорів) у Європейському
Парламенті та парламентах іноземних держав***

***Анотація.** Аналітична записка присвячена порівняльному аналізу законодавства та усталеної практики використання державних символів, зокрема прапорів, у Європейському Парламенті та парламентах іноземних держав. Дослідження охоплює законодавство та практику 15 держав: Австрії, Бельгії, Болгарії, Великої Британії, Естонії, Іспанії, Канади, Латвії, Литви, Німеччини, Польщі, Словенії, Сполучених Штатів Америки, Чехії, Швейцарії, а також Європейського Парламенту. У контексті загальних тенденцій розвитку законодавства виділяються комплексні деталізовані акти із всеосяжним підходом регламентації (Латвія, США, Чехія); спеціальні акти з помірним підходом регламентації (Словенія, Німеччина, Іспанія, Литва, Естонія, Болгарія); а також регулювання на основі усталеної практики (традицій) або внутрішніх правил (Канада, Австрія, Бельгія, Швейцарія, Велика Британія, Європейський Парламент).*

Порядок використання прапорів у парламентах наведено в презентаційному матеріалі (Додатки 1, 2).

***Ключові слова:** Конституція України, державний прапор, державні символи, правове регулювання, парламентські установи, публічні установи, порядок використання прапорів, міжнародний досвід, законодавчий акт, протокол прапорів.*

Зміст

Вступ.....	4
Основна частина.....	4
Висновки.....	25

Вступ. Україна як суверенна держава у статті 20 Конституції України чітко визначає свої державні символи: Державний Прапор, Державний Герб та Державний Гімн. Зокрема, *Державний Прапор України* є стягом із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Однак, *частина шоста статті 20 Конституції України прямо передбачає, що опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.* Ця конституційна вимога на сьогоднішній день не реалізована повною мірою.

Наразі питання порядку використання державних символів в Україні, зокрема Державного Прапора, унормовано переважно застарілими постановами Верховної Ради України, такими як постанова про Державний прапор України від 28 січня 1992 року та постанова про державні символи України від 3 вересня 1996 року. Ці документи хоч і мають юридичну силу, *не відповідають конституційному припису щодо необхідності прийняття повноцінного закону.* Це створює певну правову невизначеність та недостатність регламентації вкрай важливих аспектів використання державних символів у публічних місцях та, зокрема, у парламенті України.

У цьому контексті актуальність правового регулювання та усталеної практики використання державних прапорів у публічних місцях та парламенті України є надзвичайно високою. Належне вшанування національних символів у публічних та парламентській установах, чітке визначення правил їх розміщення, демонстрації та захисту є невід’ємною частиною державотворення та формування національної ідентичності. Це не лише питання протоколу, але й демонстрація поваги до держави та її суверенітету. Необхідність ухвалення окремого законодавчого акта в Україні, який комплексно регулюватиме порядок використання державних символів, є очевидною та конституційно обґрунтованою. Вважаємо, для розробки такого комплексного закону доцільно звернутися до досвіду та практики іноземних держав.

Основна частина.

Європейський Парламент. Відповідно до частини третьої статті 248 Регламенту Європейського Парламенту¹ прапор Європейського Союзу має бути вивішений у всіх приміщеннях Парламенту та під час офіційних заходів. Прапор має використовуватися у кожній залі засідань Парламенту.

У трьох робочих місцях Європейського Парламенту у Страсбурзі, Брюсселі та Люксембурзі перед будівлями встановлено кілька флагштоків, на яких піднято прапор Європейського Союзу (далі – ЄС) та прапори 27 держав-членів ЄС, розміщені в алфавітному порядку держав-членів відповідно до їх назв національними мовами².

Флагштоки поза будівлями ЄС зазвичай використовуються для підняття європейського прапора та прапорів держав-членів ЄС.

¹ Rules of Procedure of the European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/TOC_EN.html?redirect

² ECPRD. Request 5010. Display of flags on the site of parliament and in the chamber. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/687269>

Іноземний прапор також може бути піднятий у різних робочих місцях Європейського Парламенту як *жест солідарності*, як, наприклад, прапор України.

У разі національної жалоби в державі-члені прапор цієї держави зазвичай приспускається на половину щогли на період жалоби за рішенням президента та після обміну інформацією між службою протоколу та постійним представництвом держави-члена. Європейський прапор, який є символом Європейського Союзу, також може бути приспущений на половину щогли в разі жалоби за погодженням з іншими інституціями ЄС.

У залі засідань вивішуються Європейський прапор та національні прапори кожної держави-члена Європейського Союзу.

Водночас звертаємо увагу на рішення Європейського Суду (третьої палати) від 14 грудня 2023 року у справі C-767/21 P³, який підтвердив і залишив чинною заборону членам Європейського Парламенту (MEPs) вивішувати національні прапори на своїх трибунах у залі Європарламенту. Ухвалюючи таке рішення, Суд керувався *правилом 10(3) Регламенту Європейського Парламенту («Стандарти поведінки»)*. Ця норма прямо передбачає, що «члени (парламенту) не повинні порушувати належний порядок та повинні утримуватися від неналежної поведінки. Вони не повинні вивішувати плакати». Оскаржуване усне розпорядження Президента Парламенту від 13 січня 2020 року, що забороняє MEPs виставляти національні прапори на своїх трибунах, було прийняте саме на підставі Правила 10(3).

Суд Європейського Союзу дійшов висновку, що національний прапор, вивішений на трибуні, «став свого роду плакатом для політичної групи і символом справи, яку вона захищає». Він був «зведений до простого засобу вираження або передачі думок», який не можна відрізнити від об'єктів, що підпадають під термін «плакати», використаний у Правилі 10(3) Регламенту, або еквівалентних термінів у різних мовних версіях цього правила. Суд підтвердив, що для визначення терміна «плакати» було правильно враховано інші мовні версії Правила 10(3), і до них зазвичай відносяться об'єкти з тканини, іноді закріплені на дерев'яних палицях, на яких, серед іншого, зображені політичні гасла, девізи або заяви про петицію чи політичну мету.

Обмеження засобів вираження для MEPs має на меті *забезпечити їхню рівність і, як наслідок, безперебійне ведення парламентської діяльності*. Ця подвійна мета також досягається Правилем 171(4), що встановлює точні критерії розподілу часу для виступів. Згідно з парламентськими традиціями, спільними для держав-членів, MEPs «виражають себе, виступаючи». Правило 10(3), у поєднанні з Правилем 175, обмежує засоби вираження MEPs поза часом їхніх виступів, щоб забезпечити їхню рівність і належний порядок у Парламенті.

³ JUDGMENT OF THE COURT (Third Chamber) in Case C-767/21 P, 14 December 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62021CJ0767#:~:text=It%20follows%20that%2C%20as%20the,Rules%20of%20Procedure%20expressly%20refers.&text=In%20those%20circumstances%2C%20it%20must,of%20the%20Rules%20of%20Procedure.&text=The%20General%20Court%20therefore%20did,not%20constitute%20a%20challengeable%20act.&text=It%20follows%20that%20the%20second,must%20be%20rejected%20as%20unfounded.&text=In%20the%20light%20of%20all%20the%20foregoing%20reasons%2C%20the%20appeal,be%20dismissed%20in%20its%20entirety>

Суд постановив, що «вивішування прапора конкретної держави-члена на трибуні члена, обраного до Парламенту, *конфліктує з представницькими функціями цього члена*».

Члени Парламенту *представляють громадян Союзу* загалом, як це прямо зазначено у Статті 10(2) та Статті 14(2) Договору про Європейський Союз (TEU) та Статті 22(2) Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU), навіть якщо вони обираються зі списків, складених на рівні держав-членів. Виставлення національного прапора суперечить цій загальноєвропейській представницькій функції.

Отже, судове рішення Суду ЄС підтвердило, що заборона на вивішування національних прапорів на трибунах MEPs є легітимною, оскільки це розглядається як форма «плакатів», що порушує внутрішній порядок, рівність серед членів і суперечить їхній функції представляти всіх громадян Європейського Союзу.

Австрія. Підняття прапорів на будівлі парламенту здійснюється згідно з внутрішніми правилами Австрійського парламенту. Спеціальних правил щодо гербів чи прапорів всередині будівлі немає, але існує певна практика.

На будівлі Австрійського парламенту вивішено три різні прапори: прапор Австрії на середньому фронтоні, прапор штату, що делегує Президента Федеральної ради (цей прапор змінюється кожні шість місяців), на правому фронтоні, та прапор ЄС на лівому фронтоні. У дні пленарних засідань Національної ради, Федеральної ради та Федеральних зборів перед парламентською будівлею вивішується ще два австрійські прапори. У залі Національної ради знаходиться Державний герб, прапор Австрії та прапор ЄС. У залі Федеральної ради знаходиться Державний герб, герби всіх земель, прапор Австрії та прапор ЄС.

Бельгія. Бельгійський та європейський прапори вивішуються постійно біля підніжжя почесних сходів *Сенату* та біля підніжжя почесних сходів *Палати представників*, біля підніжжя сходів офіційної резиденції Голови Палати, а також у залі пленарних засідань *Сенату* та в залі пленарних засідань *Палати представників*⁴.

Сенат. У Сенаті немає спеціального положення щодо вивішування прапорів. Застосовуються правила, обов'язкові для всіх громадських будівель (Королівський Указ від 5 липня 1974 року щодо прапорів у громадських будівлях). Вивішуються бельгійський та європейський прапори, іноді також прапори громад і регіонів. Коли офіційна іноземна делегація (глава держави, голова парламенту, міністр тощо) відвідує Голову Сенату, прапор відповідної країни також вивішується біля підніжжя почесних сходів та в приймальнях Голови Сенату (поруч зі столом для підпису в книзі гостей). Ці місця потім використовуються як фон для офіційних фотографій. В особливих випадках, наприклад, під час головування Бельгії в Раді ЄС, прапори всіх держав-членів Європейського Союзу вивішуються в головному вестибюлі, який спільно використовують Сенат і Палата представників.

⁴ ECPRD. Request 5010. Display of flags on the site of parliament and in the chamber. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/687269>

Палата представників. Палата не має конкретних правил щодо вивішування прапорів у залі пленарних засідань. Тільки спікер Асамблеї може наказати змінити поточну схему вивішування⁵. Коли високопосадовець, такий як глава іноземної держави, відвідує Голову Палати представників, також піднімається прапор відповідної країни. В особливих випадках, наприклад, під час головування Бельгії в Раді Європейського Союзу, у Палаті представників піднімаються прапори всіх держав-членів Європейського Союзу.

Болгарія. Закон про Державний герб та Державний прапор Республіки Болгарія (далі також – Закон)⁶ визначає порядок використання Державного прапору, проте правила щодо прапорів, які мають бути вивішені в залі пленарних засідань, відсутні. Відповідно до статті 16 Закону Державний прапор Республіки Болгарія постійно піднімається:

- на будівлях, де здійснюється основна діяльність Національних зборів, Президента, міністерств та інших державних установ, регіональних структур міністерств і регіональних адміністрацій, Конституційного суду, органів судової влади, Болгарського національного банку, Болгарського національного телебачення, Болгарського національного радіо, муніципалітетів, областей та мерій, а також державних та муніципальних шкіл;
- на контрольно-пропускних пунктах в'їзду та виїзду та митних пунктах;
- у портах, залізничних станціях та аеропортах;
- на будівлях релігійних конфесій або перед ними.

Державний прапор Республіки Болгарія тимчасово піднімається на будівлях, де проводяться засідання Національних зборів або засідання муніципальних рад, міжнародні конференції чи зустрічі, національні чи міжнародні спортивні та інші змагання національного значення – на час їх проведення.

Статтею 17 Закону встановлено, що Державний прапор Республіки Болгарія розміщується на передній правій стороні транспортних засобів та на фок-щоглі суден, коли там присутні Президент Республіки, Віце-президент, Голова Національних зборів або Прем'єр-міністр.

Згідно зі статтею 21 Закону, якщо Державний прапор піднімається разом із прапором іншої країни, почесне місце віддається Державному прапору Республіки Болгарія, який розміщується з лівого боку будівлі, якщо дивитися з протилежного боку. Під час підняття прапорів кількох країн Державний прапор Республіки Болгарія розміщується посередині, якщо кількість інших прапорів парна, або на початку та в кінці ряду, якщо кількість інших прапорів непарна. Прапори іноземних держав розташовуються на однаковій висоті в алфавітному порядку згідно з болгарським алфавітом.

Під час офіційних візитів до Республіки Болгарія глави держави, прем'єр-міністра, голови парламенту або урядової чи парламентської делегації іноземної держави почесне місце відводиться прапору відповідної іноземної держави, який розміщується з лівого боку будівлі, якщо дивитися спереду.

⁵ ECPRD. Request 2692. Flags in the plenary hall. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/204715>

⁶ Закон за държавния печат и националното знаме на Република България. URL: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134401024>

Велика Британія. У Великій Британії існує Інструкція щодо використання прапора Сполученого Королівства на урядових будівлях Великої Британії (далі також – Інструкція)⁷. Варто зазначити про прапор Союзу – це національний прапор Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Королівських залежних територій і заморських територій. Він є символом національної єдності та гордості. Так, відповідно до розділу «Підняття прапора Союзу» Інструкції, якщо урядові будівлі Великої Британії мають лише один флагшток, прапор Союзу повинен вивішуватися щодня, за винятком певних випадків, коли можна вивісити інші прапори, включаючи (але не обмежуючись ними) національні прапори країн, що входять до складу Сполученого Королівства, прапор Дня Збройних сил, прапор Співдружності, прапори графств та інші місцеві прапори, а також інші прапори, які можуть сприяти розвитку громадянської гордості.

Департамент культури, медіа та спорту може видавати спеціальні вказівки, заохочуючи урядові будівлі Великої Британії вивішувати такі прапори протягом року поряд із прапором Союзу. Якщо урядові будівлі Великої Британії мають більше одного флагштока, і вивішуються два прапори, прапор Союзу завжди повинен вивішуватися у вищому положенні, яким є: або найвищий флагшток; або центральний флагшток, якщо є непарна кількість флагштоків однакової висоти, або лівий центральний флагшток, якщо дивитися з фасаду будівлі, якщо є парна кількість флагштоків однакової висоти.

У Великій Британії можна вивішувати більше одного прапора на одному флагштоку, якщо є достатньо місця. У такому випадку прапор Союзу завжди повинен вивішуватися зверху («у вищому положенні»).

Флагштоки урядових будівель Великої Британії не повинні залишатися порожніми – за замовчуванням має бути піднятий прапор Союзу, якщо не піднято жодного іншого прапора.

Палата громад. У палаті Палати громад та в кімнатах комітетів не вивішуються прапори. Проте, у Нью-Палс-Ярд – внутрішньому дворику з центральною галявиною та під'їздом для автомобілів до Палати громад Вестмінстерського палацу – встановлено три флагштоки. Один флагшток розташований на будівлі Вестмінстерського палацу. Інші флагштоки розташовані на інших будівлях парламентського комплексу. Зазвичай на цих флагштоках майорить прапор Сполученого Королівства. Флагшток на Вестмінстерському палаці розташований на Вікторіанській вежі. Рішення про те, які прапори мають майоріти на Вікторіанській вежі, приймає лорд-спікер⁸.

Палата лордів. У Палаті лордів не вивішуються жодні прапори. Окремо слід зазначити, що члени Палати лордів не можуть приносити прапори до палати, оскільки правила Палати забороняють використання наочних засобів⁹.

⁷ Union Flag flying guidance for UK government buildings. URL: <https://www.gov.uk/guidance/designated-days-for-union-flag-flying>

⁸ ECPRD. Request 5010. Display of flags on the site of parliament and in the chamber. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/687269>

⁹ ECPRD. Request 5010. Display of flags on the site of parliament and in the chamber. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/687269>

Естонія. В Естонському парламенті не існує правил щодо прапорів, які мають бути вивішені в залі пленарних засідань¹⁰. Так, на столі голови пленарного засідання стоїть невеликий естонський національний прапор. Перед залом засідань також стоїть великий естонський національний прапор. Обидва прапори завжди вивішені¹¹.

Проте, варто зазначити, що відповідно до § 5 Закону Естонської Республіки «Про прапор Естонії»¹² естонський прапор не приспускається на будівлях Рійгікогу, Уряду Республіки, Верховного суду, судів, Національного управління аудиту, Канцлера юстиції, Урядової канцелярії, міністерств, Банку Естонії, сільських або міських рад, сільських або міських адміністрацій та на пунктах пропуску через кордон.

Розділом 10 Закону встановлено порядок підняття прапора Естонії разом з іншими прапорами. Так, якщо прапор Естонії піднімається разом з іншими прапорами, естонський прапор має бути на найпочеснішому місці.

Прапори інших країн розміщуються після прапора Естонії в алфавітному порядку назв держав. Тільки коли піднімаються прапори держав-членів Європейського Союзу, національні прапори розміщуються в алфавітному порядку національних назв держав їх рідними мовами. Алфавітний порядок назв держав Європейського Союзу публікується Державним секретарем на вебсайті урядового апарату як оголошення.

Якщо прапор Естонії піднімається разом із прапором іншої держави, прапором міжнародної організації та прапором естонського повіту, міста, сільської волості чи іншим прапором, прапор естонського повіту, міста чи сільської волості чи інший прапор розміщується ліворуч від прапора міжнародної організації, якщо дивитися із-за лінії прапорів.

Залежно від розташування ряду прапорів та кількості прапорів, порядок їх підняття може бути змінений, враховуючи, що прапор Естонії буде у більш почесному положенні.

Прапори піднімаються окремо, на флагштоку або щоглі такої ж довжини та на тій самій висоті, що й прапор Естонії. Прапори, що піднімаються, повинні бути однакової ширини.

Розділом 11 Закону регулюється питання підняття прапора Естонії та прапора Європейського Союзу. Прапор Європейського Союзу піднімається на будівлях Рійгікогу, Президента Республіки, Уряду Республіки, Верховного суду, Національного управління аудиту, Канцлера юстиції, міністерств, Банку Естонії, Генерального штабу Сил оборони, сільських та міських рад та сільських і міських самоврядувань або на флагштоках, розташованих поблизу будівель, разом з прапором Естонії у День Європи та в день виборів до Європейського Парламенту.

Уряд Республіки визначає пункти пропуску через кордон, де прапор Європейського Союзу постійно вивішується разом із прапором Естонії. Міністр

¹⁰ ECPRD. Request 2692. Flags in the plenary hall. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/204715>

¹¹ ECPRD. Request 5010. Display of flags on the site of parliament and in the chamber. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/687269>

¹² Eesti lipu seadus. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/124112020005?leiaKehtiv>

видає інструкції щодо підняття прапора Європейського Союзу на будівлі закордонного представництва Естонії. Прапор Європейського Союзу піднімається разом із державним прапором Естонії.

Розділом 13 Закону встановлено, що відповідно до вимог дипломатичного протоколу прапор Естонії може бути розміщений на транспортних засобах, що використовуються главою естонської закордонної місії та представником іноземної держави під час візиту до Естонії, а також на транспортних засобах, що використовуються Головою Рійгікогу, Прем'єр-міністром або іншим офіційним представником Естонської Республіки під час виконання ними своїх службових обов'язків.

Іспанія. Закон № 39/1981 від 28 жовтня 1981 року (далі також – Закон або Закон № 39/1981) регулює використання прапора Іспанії та інших прапорів і знамен¹³. Згідно зі статтею 3 Закону прапор Іспанії повинен майоріти на відкритому повітрі та займати видне місце всередині всіх будівель та установ центральної, інституційної, автономної, провінційної або острівної й муніципальної адміністрацій держави. Прапор Іспанії є єдиним, який піднімається та вивішується в штаб-квартирах конституційних органів держави та центральних органів державної адміністрації. Прапор Іспанії є єдиним, який вивішується на флагштоках громадських військових будівель та в казармах, на кораблях, літаках і в будь-яких інших установах Збройних сил та Сил безпеки держави.

Прапор Іспанії, а також герб Іспанії розміщуються в приміщеннях дипломатичних місій та консульських установ, у резиденціях їх керівників та, у відповідних випадках, на їхніх офіційних транспортних засобах. Прапор Іспанії піднімається на іспанських суднах, човнах та плаваючих засобах, незалежно від їх типу, класу або діяльності, відповідно до положень та звичаїв, що регулюють судноплавство.

Відповідно до статті 4 Закону в автономних спільнотах, статuti яких визнають власний прапор, цей прапор використовується разом із прапором Іспанії на всіх цивільних громадських будівлях на території спільноти відповідно до положень статті шостої цього Закону.

Відповідно до статті 5 Закону, коли міські ради та провінційні ради або будь-які інші державні органи використовують власні прапори, вони роблять це разом із прапором Іспанії.

Згідно зі статтею 6 Закону прапор Іспанії завжди займає чільне, видиме та почесне місце. Якщо разом з ним використовуються інші прапори, прапор Іспанії займає найвищачніше та найпочесніше місце, а інші прапори не можуть бути більшими за розміром.

Під видатним і найпочеснішим місцем розуміється, що:

– коли кількість прапорів, що майорять разом, непарна, – це центральне положення;

¹³ Ley 39/1981, de 28 de octubre, por la que se regula el uso de la bandera de España y el de otras banderas y enseñas.
URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1981/BOE-A-1981-26082-consolidado.pdf>

– якщо кількість прапорів, що майорять разом, парна, – із двох положень, що займають центр, те, що праворуч від президентського крісла, якщо воно є, або ліворуч від спостерігача.

Коли прапор Іспанії повинен майоріти разом із прапорами інших держав або організацій, це робиться відповідно до міжнародних норм і звичаїв, що регулюють це питання у відносинах між державами, а також відповідно до внутрішніх положень і регламентів міжурядових організацій і міжнародних конференцій (стаття 7 Закону). Забороняється використання на прапорі Іспанії будь-яких символів або аббревіатур політичних партій, профспілок, асоціацій або приватних організацій (стаття 8 Закону).

Щодо прапорів, які слід вивішувати в залі пленарних засідань парламенту, то окремих правил немає. Проте, частина перша статті 3.1 Закону передбачає, що іспанський прапор має бути вивішений на почесному місці всередині *всіх* громадських будівель та установ.

У Конгресі депутатів Іспанії є один прапор Іспанії. Він розміщений праворуч за спиною президента Конгресу депутатів. Прапори автономних спільнот та автономних міст не розміщуються постійно в Конгресі депутатів, за винятком урочистої церемонії з нагоди Дня Конституції. Щодо Сенату Іспанії, то в залі пленарного засідання наявний державний прапор Іспанії та прапор Європи. Обидва прапори розміщені на платформі за кріслом спікера¹⁴.

Канада. Спосіб, у який можуть бути виставлені прапори в Канаді, не регулюється жодним законодавством, але існує усталена практика. Етикет, викладений у брошурі «Етикет прапора Канади», є адаптацією міжнародного вжитку та звичаїв, яких канадський федеральний уряд дотримується протягом багатьох років. Брошура підготовлена організацією «Спадщина Канади» – федеральним департаментом, який відповідає за національну політику та програми, що просувають канадський зміст, сприяють культурній участі, активній громадянській позиції та участі в громадському житті Канади, а також зміцнюють зв'язки між канадцами.

Етикет прапора включає правила щодо способів його демонстрації, пріоритету для національних, провінційних і територіальних прапорів, муніципальних прапорів, а також прапорів інших суверенних держав та інші процедурні протоколи¹⁵.

Національний прапор вивішується на всіх будівлях федерального уряду, в аеропортах, на військових базах і установах у Канаді та за її межами. Прапор може вивішуватися як вночі, так і вдень.

У 1973 році Палата представників ухвалила постанову, яка дозволяє спікеру «розміщувати канадський прапор у Палаті громад у такому місці, яке він обере» (Journals, 14 лютого 1973 р., с. 119). За винятком строку перебування на посаді спікера Парента (1994–2001), коли прапор розміщувався з обох боків крісла, спікери вирішили розміщувати один прапор праворуч від крісла.

¹⁴ ECPRD. Request 2692. Flags in the plenary hall. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/204715>

¹⁵ Rules for flying the National Flag of Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/flag-canada-etiquette/flying-rules.html>

Королівський герб Канади (герб) – це герб Його Величності Короля, правителя Канади. Як символ суверенітету, він використовується на будівлях, офіційних печатках, валюті, паспортах, публікаціях, прокламаціях деяких військовослужбовців Канадських збройних сил. У Палаті громад Королівський герб Канади зображений на кріслі спікера, розташованому в північній частині зали, а також викарбуваний на булаві, декоративному посоху – символі влади спікера.

Латвія. Закон про Державний прапор Латвії¹⁶ визначає, як використовувати прапор Латвії разом з іншими прапорами, включаючи прапори інших держав (далі також – Закон).

Розділ IV Закону визначає порядок використання Державного прапора Латвії у приміщенні. Якщо Державний прапор Латвії використовується разом з іншими прапорами у позначеному місці в приміщенні (біля консолі, мікрофона, столу) під час міжнародних переговорів, під час підписання міждержавних, міжурядових, міжвідомчих угод або під час прес-конференції, його розміщують:

- 1) за правим плечем державного службовця Латвії, а інші прапори – у напрямку лівого плеча відповідно до порядку старшинства;
- 2) позаду державного службовця Латвії, а прапор іншої держави або міжнародної громадської організації – позаду відповідного посадовця (пункт 5 додатка 2 до цього Закону). Гість під час зустрічі у позначеному місці повинен знаходитися праворуч від державного службовця Латвії.

Якщо Державний прапор Латвії використовується разом з іншими прапорами в непозначеному місці в приміщенні, його розміщують:

- 1) з лівого боку ряду прапорів, а інші прапори – у порядку старшинства, встановленому цим Законом, із правого боку від нього, якщо дивитися на ряд прапорів (пункт 2 додатка 2 до цього Закону);
- 2) на початку та в кінці ряду прапорів, але посередині – інші прапори в порядку старшинства, встановленому цим Законом, зліва направо (пункт 3 додатка 2 до цього Закону);
- 3) посередині, а інші прапори – в алфавітному порядку за назвою держави по обидва боки від Державного прапора Латвії (пункт 4 додатка 2 до цього Закону) відповідно до вимог розділу IV, частини другої статті 10 цього Закону.

Принципи використання Державного прапора Латвії, передбачені частинами першою та другою статті 10, можуть також використовуватися приватними особами під час ділових переговорів, укладання контрактів, прес-конференцій та інших заходів.

Стаття 11 визначає постійне використання Державного прапора Латвії в робочих приміщеннях державних службовців. Так, Державний прапор Латвії встановлюється постійно:

- 1) в адміністрації Президента Латвії;
- 2) в офісі Голови Сейму та Палати Сейму;
- 3) у залі засідань Кабінету Міністрів;
- 4) у кабінетах Прем'єр-міністра та інших членів Кабінету Міністрів;

¹⁶ Law on the National Flag of Latvia. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/200642-law-on-the-national-flag-of-latvia>

5) у кабінетах Голови Конституційного Суду та суддів Конституційного Суду, а також у залі засідань Конституційного Суду;

6) у кабінетах голів судів та голів судових засідань;

7) в офісі Генерального прокурора та Омбудсмена;

8) у кабінетах глав дипломатичних і консульських представництв.

Державний прапор Латвії розміщується в офісах державних службовців Латвії, зазначених у частині першій цієї статті, відповідно до принципів, зазначених у статті 10 цього Закону.

Стаття 12 *визначає порядок розміщення Державного прапора Латвії на столі*. Під час міжнародних переговорів, підписання міждержавних, міжурядових, міжвідомчих угод або прес-конференції представник Латвії може використовувати на столі пропорційно зменшений Державний прапор Латвії, розмістивши його таким чином:

1) під час міжнародних переговорів – перед головою делегації праворуч;

2) під час підписання міждержавних, міжурядових, міжвідомчих угод – праворуч перед особою, яка підписує документ;

3) під час прес-конференції – праворуч перед особою, яка представляє інформацію на прес-конференції.

Під час міжнародних заходів, наприклад, конференцій, зустрічей, засідань робочих груп, Державний прапор Латвії може бути розміщений перед представником Латвії праворуч незалежно від посади цієї особи.

Розділ V Закону *регламентує порядок використання та встановлення Державного прапора Латвії на службовому автомобілі державного службовця*. Так, Державний прапор Латвії використовується на штабному автомобілі:

1) Президента Латвії, Голови Сейму, Прем'єр-міністра та Міністра закордонних справ під час виконання офіційних обов'язків в іноземних державах, якщо це не суперечить нормативним актам країни перебування та традиціям дипломатичного протоколу;

2) глав дипломатичних і консульських представництв Латвії під час виконання офіційних обов'язків в іноземних державах, якщо це не суперечить нормативним актам країни перебування та традиціям дипломатичного протоколу;

3) під час візитів посадових осіб іноземної держави до Латвії відповідно до вимог частини другої статті 14 цього Закону.

Стаття 14 *регулює порядок встановлення Державного прапора Латвії на службовому автомобілі державного службовця*:

на передньому правому крилі службового автомобіля державного службовця встановлюється пропорційно зменшений державний прапор Латвії;

якщо разом із державною службовою особою Латвії, зазначеною у частині першій статті 13 цього Закону, перебуває посадова особа відповідного рангу з іншої держави або міжнародної громадської організації, на передньому лівому крилі автомобіля встановлюється пропорційно зменшений Державний прапор Латвії, а на передньому правому крилі автомобіля – прапор іншої держави або міжнародної громадської організації, що відповідає місцю посадової особи в автомобілі.

Розділ VI Закону *регламентує порядок використання Державного прапора Латвії у випадках жалоби*. Так, згідно зі статтею 15 Закону:

- якщо Державний прапор Латвії піднімається у траурному вшануванні, до древка над прапором кріпиться чорна стрічка, ширина якої становить 1/20 ширини прапора, а довжина – дорівнює ширині прапора;
- Державний прапор Латвії приспускається наполовину без траурної стрічки;
- у місцях, де Державний прапор Латвії використовується разом з іншими прапорами, відповідна демонстрація жалоби застосовується лише до Державного прапора Латвії.

Згідно зі статтею 16 Закону Державний прапор Латвії може використовуватися під час похоронної церемонії. У такому випадку він використовується у демонстрації жалоби, за винятком випадку, зазначеного у частині другій цієї статті. Під час похоронної церемонії труну можна драпірувати Державним прапором Латвії. Державний прапор Латвії знімається з труни перед опусканням труни в могилу або перед кремацією померлого.

Розділом VII Закону *передбачено використання Державного прапора Латвії в декоративних цілях*:

- Державний прапор Латвії може використовуватися в декоративних цілях, гарантуючи належну повагу до нього;
- якщо Державний прапор Латвії використовується з декоративною метою, співвідношення ширини до довжини може відрізнятися від стандарту, встановленого у статті 2 цього Закону, проте зберігаються тони кольорів та співвідношення червоно-біло-червоних смуг, передбачені законодавством;
- якщо Державний прапор Латвії використовується в декоративних цілях, він зберігає статус державного символу Латвії.

Статтею 18 Закону *регламентовано використання вимпела Державного прапора Латвії*:

- вимпел Державного прапора Латвії являє собою трапецієподібну тканинну стрічку в кольорах та пропорціях Державного прапора Латвії. Співвідношення ширини до довжини вимпела Державного прапора Латвії повинно відповідати пропорціям, зазначеним у додатку 3 до цього Закону;
- вимпел Державного прапора Латвії користується таким самим захистом згідно із законом, як і Державний прапор Латвії;
- вимпел Державного прапора Латвії не може використовуватися на флагштоку на фасаді будівлі;
- вимпел Державного прапора Латвії може використовуватися, що гарантує належну повагу до нього;
- вимпел Державного прапора Латвії не замінює Державний прапор Латвії.

Статтею 19 Закону *встановлюється порядок використання зображення Державного прапора Латвії, а саме*:

- допускається використання зображення Державного прапора Латвії, що гарантує належну повагу до нього;

– забороняється використовувати зображення Державного прапора Латвії як торговельну марку або знак обслуговування.

Частина друга цієї статті не застосовується до використання кольорів та пропорцій державного прапора Латвії як елементів торговельних марок та знаків обслуговування.

Литва. У залі пленарних засідань Сейму Литовської Республіки є один Державний прапор, який завжди розміщується на передній стіні за кріслом спікера/голови пленарного засідання. Окрім прапора Литовської держави, який розміщується на стіні, під час деяких спеціальних заходів (виступи іноземних гостей на пленарному засіданні, урочистості тощо) у пленарній залі вивішуються прапори інших країн¹⁷.

Відповідно до частини шостої статті 5 розділу другого Закону Литовської Республіки «Про Державний прапор та інші прапори»¹⁸ (далі також – Закон) Державний прапор постійно вивішується:

- 1) у залі засідань Сейму Литовської Республіки;
- 2) у залі засідань Уряду Литовської Республіки;
- 3) у залі судових засідань Конституційного Суду Литовської Республіки;
- 4) у залах судових засідань Верховного Суду Литовської Республіки та інших судів;
- 5) в офісах Голови Сейму Литовської Республіки та заступників Голови Сейму;
- 6) в офісі резиденції Президента Республіки та в інших приміщеннях резиденції Президента Республіки, які призначені для проведення офіційних церемоній чи заходів або використовуються для них;
- 7) в офісах Прем'єр-міністра та міністрів Литовської Республіки;
- 8) в офісах Голови та суддів Конституційного Суду Литовської Республіки;
- 9) в офісах Голови Верховного Суду Литовської Республіки та голів інших судів;
- 10) в офісах Генерального прокурора Литовської Республіки та головних прокурорів прокуратур;
- 11) в офісі Голови Центральної виборчої комісії Литовської Республіки;
- 12) у кабінетах командирів військових частин Збройних Сил Литовської Республіки;
- 13) в офісах глав дипломатичних представництв, консульських установ та спеціальних місій Литовської Республіки, розташованих в іноземних державах.

Відповідно до статті 8 Закону Державний прапор використовується на автомобілі:

- голови Сейму Литовської Республіки, Прем'єр-міністра або Міністра закордонних справ, які супроводжують офіційного гостя Литовської Республіки;
- голови Сейму Литовської Республіки, Президента Республіки, Прем'єр-міністра або Міністра закордонних справ під час їхніх офіційних візитів

¹⁷ ECPRD. Request 5010. Display of flags on the site of parliament and in the chamber. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/687269>

¹⁸ Lietuvos Respublikos valstybės vėliavos ir kitų vėliavų įstatymas. URL: <https://www.e-tar.lt/mobile/legal/Act.html?actualEditionId=gFFnrBiQOn&documentId=TAR.07CAE5E6C2B3&lang=lt>

за кордон відповідно до норм міжнародного права, вимог дипломатичного протоколу та традицій держави перебування;

– глав дипломатичних представництв, консульських установ або спеціальних місій Литовської Республіки, акредитованих в іноземних державах, – відповідно до норм міжнародного права, вимог дипломатичного протоколу та традицій держави перебування.

Настільний прапор може бути розміщений у приміщеннях, де в цей час відбуваються офіційні заходи, на яких присутні посадові особи Литовської держави, іноземних держав, глави державних чи муніципальних установ або їх уповноважені особи, глави Європейського Союзу чи міжнародних громадських організацій або їх уповноважені особи, а також під час міжнародних конференцій.

Також передбачений і нагляд за виконанням цього Закону відповідно до статті 18 Закону. Так, керівники установ, що забезпечують діяльність цих установ, несуть відповідальність за використання прапора Литовської держави, історичного прапора Литовської держави, прапора Президента Республіки, прапорів іноземних держав, прапора Європейського Союзу та прапорів міжнародних громадських організацій, а також настільних та автомобільних прапорів у державних та муніципальних установах:

- 1) у Сеймі Литовської Республіки – канцлер Сейму;
- 2) в установі Президента Республіки – Керівник Канцелярії Президента Республіки (Канцлер);
- 3) в Уряді Литовської Республіки – Канцлер Прем'єр-міністра;
- 4) у Конституційному Суді Литовської Республіки, Верховному Суді Литви, Вищому адміністративному суді Литви – канцлер суду, в інших судах – голова суду;
- 5) в інших державних установах, дипломатичних представництвах, консульських установах та спеціальних місіях Литовської Республіки – їх керівники;
- 6) у муніципальних установах – голова муніципалітету.

Німеччина. Відповідно до розділу IV «Щодо підняття прапорів» Постанови Федерального уряду про прапори на службових будівлях федеральних органів влади від 22 березня 2005 року¹⁹ (далі також – Постанова), якщо необхідно вивісити прапор, то:

- а) всі органи влади та служби Федерації, включаючи Федеральне агентство з питань зайнятості, вивішують прапор Федерації та, за наявності технічних можливостей, прапор Європи;
- б) інші органи, установи та фонди публічного права вивішують прапор Федерації та, за наявності технічних можливостей, прапор Європи.

У разі сумнівів щодо права на використання Федерального прапора рішення приймає компетентний вищий федеральний орган влади.

¹⁹ Erlass der Bundesregierung über die Beflaggung der Dienstgebäude des Bundes vom 22. März 2005. URL: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_22032005_Z4a1150415.htm

Під час регіональних та місцевих заходів, окрім Федерального прапора, прапора ЄС, також можуть бути встановлені прапори земель Федеративної Республіки Німеччина та громад (об'єднань громад).

Інші прапори можуть бути встановлені лише з дозволу Федерального міністерства внутрішніх справ. Про те, чи піднімати під час особливих заходів прапори іноземних держав та інших територій, а також прапори міжнародних організацій, вирішує Федеральне міністерство внутрішніх справ за погодженням із Міністерством закордонних справ, а в частині, що стосується Збройних сил, – Федеральне міністерство оборони, якщо йдеться про суто військові заходи.

Відповідно до розділу V «Типи прапорів» Постанови прапори повинні вивішуватися на вертикальних флагштоках. Тільки у випадках, коли це неможливо, можна використовувати горизонтальні або похилі флагштоки. Для вивішування прапорів слід використовувати прапори, які можна піднімати та опускати на флагштоку.

Прапор ЄС та Федеральний прапор, якщо поряд з ними встановлені інші прапори, дозволені відповідно до пункту 3 розділу IV розміщуються на лівому боці будівлі, споруди, якщо дивитися ззовні.

Якщо також мають бути встановлені інші прапори, відповідно до пункту 2 розділу V Постанови слід дотримуватися такого порядку їх розміщення:

- а) прапори міжнародних та наднаціональних організацій;
- б) прапори іноземних держав в алфавітному порядку офіційних німецьких скорочених назв іноземних держав;
- с) Федеральний прапор;
- г) прапори земель Федеративної Республіки Німеччина в алфавітному порядку;
- д) прапори громад (об'єднань громад).

Розмір прапорів повинен бути пропорційний розміру будівлі, на якій вони вивішені, та висоті флагштока. Якщо на будівлі вивішено кілька прапорів, вони повинні бути однакового розміру.

Якщо під час трауру Федеральний прапор приспущений до половини щогли, прапор Європейського Союзу також повинен бути приспущений до половини щогли. Прапори міжнародних організацій, іноземних держав та інших територій не підпадають під це правило.

Під час трауру прапори спочатку піднімаються на повну висоту, а потім одразу опускаються до половини щогли. Якщо прапори не можна опустити до половини щогли, їх необхідно прикрасити траурною стрічкою.

Прапори вивішуються на період, який починається на світанку, але не раніше 07:00, і закінчується на заході сонця. Якщо цей період триває кілька днів, прапори слід зняти на заході сонця і знову підняти вранці. Якщо прапори підсвічуються, вони можуть залишатися вивішеними і після заходу сонця.

Бундесрат. Німецький Федеральний прапор і прапор ЄС постійно вивішені в німецькому Бундесраті перед будівлею та у вестибюлі, але не в залі

пленарних засідань²⁰. Як правило, прапор Європейського Союзу розташований ліворуч, прапор Німеччини – посередині, а праворуч прапорів немає²¹.

Бундестаг. Не існує правил щодо прапорів, які мають бути вивішені в залі пленарних засідань. Німецький Федеральний прапор і прапор ЄС вивішені постійно. Однак, існують положення щодо вивішування прапорів на даху будівлі Рейхстагу та поза будівлею Рейхстагу.

Так, перед західним і східним входом до будівлі Рейхстагу встановлено по три флагштоки. На цих флагштоках постійно майорять прапор Європи та Федеральний прапор Німеччини. Із нагоди візиту глави іноземної держави, голови парламенту або глави уряду до президента Німецького Бундестагу та/або їхньої участі в пленарних засіданнях прапор держави гостя піднімається на середньому з трьох флагштоків перед східним входом до будівлі Рейхстагу. У разі офіційного візиту спікера іноземного парламенту на запрошення президента Німецького Бундестагу – перед західним входом. На більшому флагштоку праворуч від західного входу піднімається «Прапор єдності». Групи з трьох флагштоків на обох входах та «Прапор єдності» підсвічуються в темний час доби.

Польща. Сейм: вертикальний Державний прапор і Державний герб у вигляді білого орла на центральній передній стіні Президії Сейму висять з 60-х років XX століття. Два прапори – Польщі та ЄС – стоять у лівому куті цієї стіни з 2008 року. Рішення щодо розташування прапорів приймає керівник канцелярії Сейму за погодженням з Президією Сейму.

Сенат: Державний прапор вивішений на будівлі Сенату постійно. Під час пленарних засідань Сенату польський прапор розміщується в залі засідань над місцем, зарезервованим для Президента Польщі. Під час візитів іноземних делегацій або міжнародних конференцій прапори країн-учасниць вивішуються перед будівлею Сенату та/або в місці проведення засідання всередині будівлі. Правила вивішування Державного прапора регулюються Законом про герб, національні кольори та гімн Республіки Польща від 31 січня 1980 року. Згідно зі статтею 7 цього Закону: «Державний прапор вивішується на будівлі та/або перед будівлею державних або урядових органів, таких як: ... Сенат Польщі ...»²².

Словенія. Закон Республіки Словенія «Про герб, прапор, гімн Республіки Словенія та про словенський національний прапор»²³ регулює питання використання прапору Республіки Словенія, проте відсутні положення щодо прапорів, які мають бути вивішені в парламенті.

Так, відповідно до статті 12 Розділу III «Прапор» Закону прапор вивішується постійно:

²⁰ ECPRD. Request 2692. Flags in the plenary hall. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/204715>

²¹ ECPRD. Request 5010. Display of flags on the site of parliament and in the chamber. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/687269>

²² ECPRD. Request 2692. Flags in the plenary hall. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/204715>

²³ Zakon o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije ter o slovenski narodni zastavi. URL: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO365>

- у будівлях, де розташовані резиденція Президента Республіки, резиденція Національних зборів, резиденція Державної ради та резиденція Уряду;
- у зоні перетину кордону;
- у приміщенні представництва Республіки Словенія за кордоном та на транспортних засобах, що використовуються керівником представництва при виконанні службових обов'язків, відповідно до міжнародних правил та звичаїв країни, в якій розташоване представництво, або відповідно до правил та практики міжнародної організації, в якій розташоване представництво;
- на суднах прапор також піднімається на повітряних суднах та інших громадських транспортних засобах за умов та в порядку, визначеними нормативними актами.

Згідно зі статтею 14 Закону прапор може бути піднятий:

- на міжнародних зустрічах, спортивних, культурних та інших змаганнях, гуманітарних, військових й інших заходах, а також на публічних зібраннях, на яких представлена або в яких вона бере участь Республіка Словенія, відповідно до правил та звичаїв таких зібрань;
- у святкові дні місцевої громади;
- на публічних заходах, що мають значення для Республіки Словенія та визначені Урядом Республіки Словенія;
- в інших випадках, якщо використання прапора не суперечить цьому Закону. Прапор може бути піднятий для позначення будівель, де розташовані штаб-квартири міністерств або інших державних та місцевих органів влади.

У районах проживання італійської або угорської національних громад вивішується також прапор національної громади.

Статтею 16 Закону встановлено, що якщо прапор Республіки Словенія вивішується поруч з іншим прапором, він завжди повинен бути з лівого боку, якщо дивитися спереду; як виняток, він може бути з правого боку прапора іноземної держави або міжнародної організації, якщо дивитися спереду, коли цей прапор вивішується під час офіційного візиту глави іноземної держави або уповноваженого представника міжнародної організації.

Якщо прапор Республіки Словенія вивішується разом із двома або кількома іншими прапорами на схрещених древках, то, якщо дивитися спереду, древко з прапором Республіки Словенія має бути розміщене перед древками цих прапорів.

Якщо прапор Республіки Словенія вивішується разом із двома іншими прапорами, прапор Республіки Словенія має бути посередині. Якщо прапор Республіки Словенія вивішується разом із кількома іншими прапорами, то прапор Республіки Словенія має розміщуватися: якщо прапори розташовані по колу – у центрі кола, щоб його було добре видно; якщо прапори розташовані півколом – у центрі півкола; якщо прапори розташовані колоною – на чолі колони; якщо прапори розташовані в ряд – на першому місці в ряду або, якщо дивитися спереду, з лівого боку; якщо прапори розташовані групою – на чолі групи.

Загалом перед будівлею Національних зборів встановлено чотири флагштоки, на кожному з яких майорить по два прапори (прапор Республіки Словенія та прапор Європейського Союзу). Під час візитів іноземних державних діячів також вивішується прапор країни гостя²⁴.

Окрім закону про використання державних символів, використання прапора також регулюється Законом про охорону громадського порядку, який у статті 4 встановлює правила вивішування прапора іноземної держави. Так, такі прапори вивішуються таким чином, щоб вони були публічно видимими під час офіційних або робочих візитів глав держав, офіційних делегацій або офіційних представників законодавчих, судових або виконавчих органів іноземних держав, під час міжнародних зустрічей та міжнародних спортивних або інших публічних заходів чи публічних зібрань з міжнародною участю, а також перед готелями та іншими будівлями, де вивішування прапорів відповідає їх призначенню.

Стаття 14 цього Закону передбачає санкції для будь-якої особи, яка виставляє іноземний прапор, що є пошкодженим або іншим чином невідповідним. «Іноземні прапори» означають прапори тих держав, які були офіційно визнані Республікою Словенія.

Сполучені Штати Америки. Розділ 4 «Прапор і герб, місце засідання уряду та штати» Кодексу законів Сполучених Штатів²⁵ (далі також – Кодекс законів) регулює використання прапора США. Так, відповідно до параграфу 6 «Час та обставини для демонстрації прапору» цього розділу:

(а) загальним звичаєм є вивішування прапора на будівлях та на стаціонарних флагштоках на відкритому повітрі лише від сходу до заходу сонця. Однак, коли бажано створити патріотичний ефект, прапор може бути вивішений протягом 24 годин на добу, якщо він належним чином підсвічений у темний час доби;

(b) прапор слід швидко піднімати та урочисто опускати;

(c) прапор не слід піднімати у дні несприятливої погоди, окрім випадків, коли піднімається всепогодний прапор;

(d) прапор має бути вивішений обов'язково у: Новий рік, 1 січня; День інавгурації, 20 січня; День народження Мартіна Лютера Кінга – молодшого, третій понеділок січня; День народження Лінкольна, 12 лютого; День народження Вашингтона, третій понеділок лютого; Національний день ветеранів війни у В'єтнамі, 29 березня; Великдень (змінний день); День матері, друга неділя травня; День Збройних сил, третя субота травня; День пам'яті (приспущений прапор до полудня), останній понеділок травня; День прапора, 14 червня; День батька, третя неділя червня; День незалежності, 4 липня; Національний день перемир'я ветеранів Корейської війни, 27 липня; День праці, перший понеділок вересня; День Конституції, 17 вересня; День Колумба, другий понеділок жовтня; День Військово-морського флоту, 27 жовтня; День ветеранів, 11 листопада; День подяки, четвертий четвер листопада; Різдво, 25 грудня; та в

²⁴ ECPRD. Request 5010. Display of flags on the site of parliament and in the chamber. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/687269>

²⁵ United States Code. URL: <https://www.govinfo.gov/app/collection/uscode/2024/title4>

інші дні, які можуть бути оголошені Президентом Сполучених Штатів; дні народження штатів (дата прийняття); та у державні свята;

(е) прапор слід щодня вивішувати на головній адміністративній будівлі кожної державної установи або поблизу неї;

(ф) прапор слід вивішувати на кожній виборчій дільниці або поблизу неї у дні виборів;

(г) прапор слід вивішувати протягом шкільних днів у кожній шкільній будівлі або поблизу неї.

Параграф 7 «Розташування та спосіб демонстрації» розділу IV Кодексу законів передбачено, що прапор, коли його несуть у процесії разом з іншим прапором або прапорами, повинен бути або праворуч від тих, хто марширує, або, якщо є ряд інших прапорів, перед центром цього ряду.

Прапор не слід вивішувати на капот, дах, боки або задню частину транспортного засобу, поїзда чи човна. Коли прапор піднімається на автомобілі, древко має бути міцно закріплене на шасі або затиснуте на правому крилі.

Жоден інший прапор чи вимпел не повинен розміщуватися над прапором Сполучених Штатів Америки, за винятком випадків під час церковних служб, що проводяться військово-морськими капеланами в морі, коли церковний вимпел може підніматися над прапором під час церковних служб для особового складу ВМС. Не дозволяється виставляти прапор Організації Об'єднаних Націй або будь-який інший національний чи міжнародний прапор вище або в позиції, що перевершує або є почеснішим, ніж прапор Сполучених Штатів, або замість нього, у будь-якому місці в межах Сполучених Штатів або будь-якої їхньої території чи володіння.

Прапор Сполучених Штатів Америки, коли він піднімається разом з іншим прапором за допомогою схрещених древків, повинен бути праворуч.

Прапор Сполучених Штатів Америки повинен бути в центрі та на найвищій точці групи, коли кілька прапорів штатів або місцевостей або вимпелів товариств групуються та піднімаються.

Коли прапори штатів, міст чи місцевостей, або вимпели товариств вивішуються на одному фалі з прапором Сполучених Штатів, останній завжди повинен бути на вершині. Коли прапори вивішуються на сусідніх древках, прапор Сполучених Штатів повинен підніматися першим і опускатися останнім. Жоден такий прапор чи вимпел не може бути розміщений над прапором Сполучених Штатів або праворуч від прапора Сполучених Штатів.

Коли піднімаються прапори двох або більше держав, вони повинні підніматися на окремих древках однакової висоти. Прапори повинні бути приблизно однакового розміру. Міжнародний звичай забороняє піднімати прапор однієї держави над прапором іншої держави в мирний час.

Під час використання прапора на трибуні оратора, якщо прапор піднімається плоско, то його слід розміщувати над промовцем позаду нього. Під час піднесення з нотного штабу в церкві або громадській залі прапор Сполучених Штатів Америки повинен займати позицію, що займає вищу позицію, попереду аудиторії, та на почесному місці праворуч від священнослужителя або промовця, коли він повертається до аудиторії. Будь-який інший прапор, що піднімається

таким чином, слід розмішувати ліворуч від священнослужителя або промовця або праворуч від аудиторії.

Прапор має бути відмінною рисою церемонії відкриття статуї чи пам'ятника, але його ніколи не слід використовувати як покриття для статуї чи пам'ятника.

У День пам'яті прапор слід приспустити наполовину лише до полудня, а потім підняти на верхівку древка. За наказом Президента прапор має бути приспущений наполовину після смерті провідних діячів уряду Сполучених Штатів та губернатора штату, території чи володіння як знак поваги до їхньої пам'яті. У разі смерті інших посадовців або іноземних високопосадовців, прапор має бути приспущений наполовину відповідно до інструкцій або наказів Президента, або відповідно до визнаних звичаїв чи практики, що не суперечать закону.

Коли прапор вивішують у коридорі або вестибюлі будівлі з одним головним входом, його слід вивішувати вертикально, розташовуючи прапор ліворуч від спостерігача при вході. Якщо будівля має більше одного головного входу, прапор слід вивішувати вертикально поблизу центру коридору або вестибюля, розташовуючи прапор на півночі, якщо входи розташовані на сході та заході, або на сході, якщо входи розташовані на півночі та півдні. Якщо входи розташовані у більш ніж двох напрямках, прапор має бути на сході.

Згідно з параграфом 9 «Поведінка під час підняття, спуску або передачі прапора» розділу IV Кодексу законів під час церемонії підняття або спуску прапора, або коли прапор переміщується біля них на параді чи огляді, всі присутні у військовій формі особи повинні віддати військовий салют. Військовослужбовці Збройних сил та ветерани, які присутні, але не у формі, можуть віддати військовий салют. Всі інші присутні особи повинні стояти обличчям до прапора струнко, приклавши праву руку до серця, або, якщо можливо, зняти головний убір правою рукою та тримати його на лівому плечі, приклавши руку до серця. Присутні громадяни інших країн повинні стояти струнко. Також вартує уваги параграф 4 «Клятва вірності прапору; спосіб її складання» розділу IV Кодексу законів. Клятва вірності прапору: «Я клянуся вірністю прапору Сполучених Штатів Америки та Республіці, яку він символізує, одній Нації під Богом, неподільній, зі свободою та справедливістю для всіх». Клятва повинна складатися, стоячи струнко обличчям до прапора, з правою рукою над серцем. Якщо чоловіки не у військовій формі, вони повинні зняти будь-який нерелігійний головний убір правою рукою та тримати його на лівому плечі, приклавши руку до серця. Особи у військовій формі повинні стояти обличчям до прапора та віддавати військовий салют. Військовослужбовці Збройних сил, які не у військовій формі, та ветерани можуть віддавати військовий салют у спосіб, передбачений для осіб у військовій формі.

У параграфі 8 «Повага до прапора» розділу IV Кодексу законів зазначено, що не слід виявляти неповагу до прапора Сполучених Штатів Америки; прапор не слід опускати перед будь-якою особою чи предметом. Полкові кольори, державні прапори та прапори організацій чи установ слід опускати як знак пошани.

Прапор ніколи не повинен торкатися нічого, що знаходиться під ним, наприклад, землі, підлоги, води тощо.

Прапор ніколи не слід носити плоско чи горизонтально, а завжди високо та вільно, за винятком випадків, коли це необхідно за певних обставин, і це робиться з повагою як частина військового чи патріотичного обряду.

Прапор ніколи не слід використовувати як одяг, постільну білизну чи драпірування. Прапор ніколи не повинен кріпитися, виставлятися, використовуватися або зберігатися таким чином, щоб його можна було легко порвати, забруднити або пошкодити будь-яким чином.

Прапор ніколи не слід використовувати як покриття для стелі.

На прапорі ніколи не повинно бути розміщено, а також не повинно бути прикріплено до нього жодних знаків, літер, слів, фігур, малюнків будь-якого характеру.

Прапор ніколи не повинен використовуватися як місце для отримання, зберігання, перенесення або доставки чого-небудь.

Прапор ніколи не повинен використовуватися в рекламних цілях будь-яким чином. Його не слід вишивати на таких предметах, як подушки, носові хустки тощо, друкувати на паперових серветках, коробках чи будь-чому, що призначене для тимчасового використання та утилізації. Рекламні вивіски не повинні кріпитися до штока чи фала, з якого піднімається прапор.

Жодна частина прапора ніколи не повинна використовуватися як костюм чи спортивна форма. Однак нашивка з прапором може бути прикріплена до форми військовослужбовців, пожежників, поліцейських та членів патріотичних організацій. Прапор уособлює живу країну і сам вважається живою істотою. Тому, оскільки значок прапора на лацкані є реплікою, його слід носити на лівому лацкані біля серця.

Прапор, коли він перебуває в непридатному стані, слід знищити гідним чином, бажано шляхом спалення.

Чехія. Під час засідань у пленарній залі прапори не вивішуються, але в центрі зали розміщений герб Чеської Республіки. На головній будівлі Палати депутатів вивішено два прапори (Чехії та ЄС), а в коридорі біля входу вивішені прапори всіх держав-членів ЄС²⁶.

Проте, варто зазначити про параграф 8 Закону Чеської Республіки «Про використання державних символів Чеської Республіки та про внесення змін до деяких законів»²⁷ (далі також – Закон), відповідно до якого якщо національні прапори інших держав вивішуються одночасно з державним прапором, останній завжди розміщується:

- на найпочеснішому місці;
- ліворуч, коли піднімаються 2 прапори;
- посередині, коли вивішено непарну кількість прапорів;
- у середній парі ліворуч, коли вивішено парну кількість прапорів;

²⁶ ECPRD. Request 2692. Flags in the plenary hall. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/204715>

²⁷ Zákon o užívání státních symbolů České republiky a o změně některých zákonů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-352>

– першим зліва, або, можливо, останнім у ряду, якщо вивішено більше 5 прапорів.

Зазначені вище правила застосовуються аналогічно під час вивішування державного прапора разом з іншими прапорами.

Відповідно до параграфу 9 Закону під час використання державного прапора необхідно дотримуватися таких правил:

– при горизонтальному розміщенні синій клин спрямований праворуч, якщо дивитися спереду на об'єкт, на якому розміщено прапор; білий колір завжди знаходиться зверху;

– при вертикальному розміщенні, якщо дивитися на об'єкт, на якому розміщено державний прапор, спереду, білий колір завжди знаходиться ліворуч, а синій клин завжди спрямований вниз;

– державний прапор вивішується лише на фасаді будівлі;

– державний прапор завжди розміщується в президії зборів, флагшток для державного прапора розміщується ліворуч від кафедри, якщо дивитися спереду цієї кафедри;

– прапор не може бути використаний для покриття пам'ятника або меморіальної дошки, що підлягає відкриттю;

– флагшток не повинен бути прикрашений жодними прикрасами, і до нього не може бути прикріплений жодний інший прапор, окрім державного прапора;

– коли державний прапор піднімається та опускається без перерви, то державний прапор не повинен торкатися землі під час підняття та опускання;

– коли державний прапор використовується як знак жалоби, державний прапор приспускається наполовину;

– під час похоронних церемоній державний прапор не може бути опущений у могилу або крематорій разом із труною;

– державний прапор не може містити будь-який текст, зображення, малюнок, емблему чи знак, букет, траурну вуаль і не може бути зав'язаний у розетку;

– державний прапор не повинен використовуватися у пошкодженому або забрудненому стані.

Ці загальні вимоги до використання державного прапора, особливості для парламентської будівлі не передбачені.

Швейцарія. У Швейцарському парламенті немає регламентів щодо розміщення гербів та прапорів кантонів у залах. Питання вивішування прапорів на будівлях та прилеглих територіях, що належать федерації (будівлі федерації), регулює Інструкція щодо прапорів на будівлях федеральних органів влади (далі також – Інструкція)²⁸. До будівель федерації належать: будівля парламенту; усі нерухомі об'єкти, які використовуються центральною федеральною адміністрацією; усі нерухомі об'єкти, які використовуються децентралізованою федеральною адміністрацією (стаття 1 Інструкції).

Відповідно до статті 3 Інструкції два південні куполи будівлі парламенту протягом усього року прикрашені швейцарським прапором.

²⁸ Weisungen über die Beflaggung der Gebäude des Bundes. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/fga/1996/4_509_/de

Частиною другою та четвертою статті 7 Інструкції встановлено, що під час офіційних візитів та прийомів, на які запрошує парламент, парламентські служби мають право розпоряджатися про вивішування прапорів на будівлі парламенту. Якщо з нагоди офіційного візиту або прийому на будівлі парламенту вивішується відповідний державний прапор, то на весь період знаходження цього прапора на будівлі парламенту додатково вивішується швейцарський прапор на північному балконі над головним входом.

У залі Ради кантонів (кантональної палати) вивішують швейцарський прапор і прапор кантону, який представляє відповідний голова Ради²⁹.

Висновки. На основі проведеного порівняльного аналізу правового регулювання та усталеної практики використання державних прапорів у публічних і парламентських установах іноземних держав можна зробити такі висновки.

ЄС та більшість держав мають детальні *нормативно-правові акти* (закони, кодекси, укази тощо), що регламентують використання державних прапорів у публічних і парламентських установах. Наприклад: Європейський Парламент керується Регламентом, що визначає використання прапора ЄС та прапорів держав-членів. Болгарія має Закон про Державний герб та державний прапор. Польща регулює це питання Законом про герб, національні кольори та гімн; Латвія має Закон про Державний прапор Латвії. Словенія – Закон про герб, прапор і гімн Республіки Словенія та про словенський національний прапор. Іспанія керується Законом про використання прапора Іспанії та інших прапорів. Німеччина має Постанову федерального уряду про прапори на службових будівлях федеральних органів влади та Постанову про німецькі прапори. Сполучені Штати Америки регулюють використання прапора Розділом 4 Кодексу законів Сполучених Штатів. Навіть у Канаді, де немає окремого законодавства, діє усталена практика та етикет, що адаптує міжнародні звичаї.

Законодавчі акти та регуляторні практики іноземних держав щодо використання прапора як державного символу, що були предметом дослідження, можна класифікувати за їх комплексністю та деталізацією таким чином.

1.1. Комплексні деталізовані акти із всеосяжним підходом регламентації.

Латвія (Закон про Державний прапор Латвії) вирізняється надзвичайною деталізацією. Цей підхід охоплює всі можливі аспекти використання прапора: у приміщеннях (наприклад, під час міжнародних переговорів, прес-конференцій, у кабінетах високопосадовців), разом з іншими прапорами (із чіткими правилами пріоритетності, розташування за алфавітом, з урахуванням позначених/непозначених місць), на службових автомобілях, у випадках жалоби (із використанням траурної стрічки або приспущення), у похоронних церемоніях, а також для декоративних цілей. Закон також регулює

²⁹ ECPRD. Request 5010. Display of flags on the site of parliament and in the chamber. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/687269>

використання вимпелу та зображення прапора, включаючи заборони на використання його як торговельної марки.

Сполучені Штати Америки (Розділ 4 «Прапор і герб, місце засідання уряду та штати» Кодексу законів Сполучених Штатів) мають доволі широке регулювання. Законодавчо деталізовано час і обставини вивішування (включаючи підсвічення вночі та в дні несприятливої погоди), перелік святкових днів, місця постійного вивішування (державні установи, виборчі дільниці, школи). Особливо ретельно регламентовані правила розміщення прапора в процесіях, на транспортних засобах, разом з іншими прапорами (з чіткою ієрархією та заборonoю розміщувати інші прапори вище або праворуч). Також деталізовано правила для розміщення в президіях, при спущенні наполовину, у коридорах та вестибюлях. Важливою частиною є *суворі вимоги щодо поваги до прапора* та заборони його використання (наприклад, як одягу, реклами, обгортки, для нанесення зображень), а також процедура гідного знищення зношених прапорів.

Чехія (Закон про використання державних символів Чеської Республіки) визначає пріоритетність національного прапора при вивішуванні з іншими прапорами (розташування ліворуч, посередині, перший зліва), правила горизонтального та вертикального розміщення, обов'язкове розташування в президії зборів (ліворуч від кафедри) та чіткі заборони щодо його використання (наприклад, для покриття пам'ятників, нанесення тексту, використання пошкодженого прапора).

1.2. Спеціальні акти з помірним підходом регламентації.

Словенія (Закон Республіки Словенія «Про герб, прапор і гімн Республіки Словенія та словенський національний прапор») визначає місця постійного вивішування (резиденції Президента, Національних зборів, Уряду, прикордонні зони, диппредставництва) та умови тимчасового підняття прапора. Містить правила розташування прапора Словенії з іншими прапорами, забезпечуючи його пріоритетне місце.

Німеччина (Постанова федерального уряду про прапори та Постанова про німецькі прапори) регулює типи прапорів на федеральних будівлях (федеральний, ЄС), умови для інших прапорів (земель, іноземних), чіткий порядок пріоритетності (міжнародні організації, іноземні держави за алфавітом, федеральний, землі, громади), правила траурного оформлення та час вивішування.

Іспанія (Закон № 39/1981 від 28 жовтня 1981 року про використання прапора Іспанії та інших прапорів і знамен) вимагає розміщення прапора на всіх будівлях адміністрації (центральної, автономної, муніципальної), у штаб-квартирах конституційних органів та військових установах. Визначає його використання разом із регіональними прапорами, забезпечуючи чільне та почесне місце. Забороняє розміщення символів партій чи приватних організацій на прапорі.

Литва (Закон «Про Державний прапор та інші прапори») чітко перелічує місця постійного вивішування прапора (зали засідань Сейму, Уряду, судів, кабінети високопосадовців, диппредставництва). Регулює використання автомобільних і настільних прапорів та визначає відповідальних за контроль за виконанням закону.

Естонія (Закон «Про прапор Естонії») визначає місця, де прапор не приспускається, правила пріоритетності при вивішуванні з іншими прапорами (включаючи алфавітний порядок), умови підняття прапора ЄС та використання на транспортних засобах.

Болгарія (Закон про Державний герб та Державний прапор Республіки Болгарія) регулює постійне та тимчасове підняття прапора на будівлях державних установ, контрольно-пропускних пунктах, транспортних засобах та правила розташування з прапорами інших країн.

1.3. Регулювання на основі усталеної практики або внутрішніх правил (менш формалізований підхід).

Канада: керується «Етикетом прапора Канади» (брошурою) та усталеною практикою, а не законодавством.

Австрія, Бельгія, Швейцарія, Велика Британія, Європейський Парламент: переважно спираються на внутрішні правила парламентів, рішення спікерів або загальні урядові інструкції, а не на окремі закони, що деталізують використання символів всередині парламентських будівель. Наприклад, у Палатах громад і лордів Великої Британії прапори взагалі не вивішуються.

При цьому в Європарламенті існує заборона його членам вивішувати свої національні прапори на робочих місцях в Парламенті.

Отже, серед проаналізованих джерел *Закон про Державний прапор Латвії*, на наш погляд, є найбільш вдалим і деталізованим актом, що регламентує використання державного прапора в державних установах. Він надає вичерпні інструкції щодо: розміщення державного прапора в приміщеннях (біля консолей, мікрофонів, столів під час переговорів, у кабінетах Президента, Голови Сейму, Прем'єр-міністра, суддів); використання на службових автомобілях; протоколу взаємодії з іншими прапорами (пріоритетність, алфавітний порядок); використання під час траурних церемоній; а також для декоративних цілей.

Така висока деталізація й практична орієнтованість роблять цей закон ефективним інструментом для забезпечення єдиного та гідного порядку використання державних символів.

Утім, за результатами цього дослідження слід констатувати, що **жодна з представлених держав не має окремого законодавчого акта, який би регулював порядок використання державного прапора та інших державних символів безпосередньо в парламенті.** Питання використання державних символів у парламентських установах зазвичай є частиною загальних національних законів про державні символи або ж регулюється внутрішніми правилами та усталеною практикою самих парламентів. Проте, деякі

національні закони містять конкретні й детальні положення, що прямо стосуються парламентських будівель і залів засідань.

Так, Закон Литовської Республіки «Про Державний прапор та інші прапори» чітко встановлює, що *Литовський державний прапор постійно вивішується «у залі засідань Сейму Литовської Республіки» та «в офісах Голови Сейму Литовської Республіки і заступників Голови Сейму»*; Закон Чеської Республіки «Про використання державних символів Чеської Республіки» передбачає, що *державний прапор завжди розміщується в президії зборів, а флагишток для державного прапора розміщується ліворуч від кафедри*;

Закон Іспанії № 39/1981 вказує, що *прапор Іспанії є єдиним, який піднімається та вивішується у штаб-квартирах конституційних органів держави*, а також описує конкретне розташування прапора в Конгресі депутатів і Сенаті; Закон про Державний прапор Латвії включає *офіс Голови Сейму та Палати Сейму до переліку місць постійного встановлення прапора*.

Підсумовуючи, зазначимо, що на нашу думку, для створення комплексного й деталізованого законодавства, яке б ефективно регулювало порядок використання державних символів в Україні, варто перейняти досвід Латвії, зокрема її Закон про Державний прапор Латвії, оскільки він:

- **містить практичну деталізацію.** Латвійський закон є одним із найбільш комплексних у регулюванні *практичних аспектів використання прапора* в різних ситуаціях: усередині приміщень, на офіційних заходах, на транспортних засобах, у випадках трауру та для декоративних цілей. Це дозволяє уникнути неоднозначностей та забезпечити єдиний протокол;

- **чітко визначає правила розташування.** Закон містить чіткі вказівки щодо пріоритетності та розташування прапора Латвії поруч з іншими прапорами (іноземних держав, міжнародних організацій) у різних контекстах, що є важливим для міжнародного та внутрішнього протоколу;

- **встановлює відповідальність за порушення правил використання та виготовлення Державного прапора Латвії, а також нагляд за його розповсюдженням.** Цим нормативно-правовим актом чітко встановлюється, які правопорушення у сфері використання прапора відносяться до адміністративних, а за які настає кримінальна відповідальність. Також цим законом визначені компетентні органи і закріплено перелік їх повноважень у провадженнях, що стосуються правил використання Державного прапора.

Досвід Сполучених Штатів Америки також є надзвичайно цінним, особливо щодо вимог поваги до прапора та заборон його негідного використання.

Отже, вивчення досвіду іноземних держав дозволяє дійти висновку про необхідність ухвалення в Україні *окремого законодавчого акта*, який би комплексно регулював *порядок використання Державного Прапора, Державного Герба та Державного Гімну*, охоплюючи всі зазначені аспекти та відповідаючи вимогам Конституції України і міжнародним стандартам. Це допоможе усунути

правові прогалини, забезпечити єдину практику та гідне вшанування національних символів.

Українське законодавство, на нашу думку, може бути посилене поєднанням комплексності латвійського підходу з американськими принципами поваги та заборон. Однак, на першочерговому етапі розробки «порядку використання», якого вимагає Конституція України, латвійський підхід є більш прийнятним для вирішення цієї задачі.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

При написанні матеріалів було використано інформацію із бази ECPRD. Відповідні матеріали не призначені для використання у власних наукових дослідженнях.